

УДК [39:[7.06:2]:004.9](477)

**ЦЕРКОВНІ ДЕКОРАТИВНО-ОБРЯДОВІ ТВОРИ УКРАЇНЦІВ У
ЦИФРОВІЙ СПАДЩИНІ: МНЕМОНІЧНА ФУНКЦІЯ**

Олег БОЛЮК

кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник
Інституту народознавства Національної академії наук України
e-mail: oleh.bolyuk@gmail.com

***Анотація.** Розглянуто одну із важливих функцій пам'яток церковного мистецтва українців — мнемонічну. Кожен ціннісний артефакт містить комплекс інформативних даних про культуру етносу: вірування, обряд, звичаї, естетику, творчу зайнятість та інші прояви життєдіяльності. Завдяки таким ознакам можна зрозуміти історичні умови виникнення явища у минулому, об'єктивно сприймати його трансформацію у сьогоденні й моделювати розвиток у майбутньому. Вивчити хронотоп мистецького феномену, зокрема церковних декоративно-обрядових творів українців, полегшить цифрова фіксація різноманітної інформації про кожен виявлений артефакт.*

У процес оцифрування важливим завданням постає залучення творів з приватних збірок. Подано міркування щодо запровадження універсального реєстратора церковно-обрядових виробів.

***Ключові слова:** церковне мистецтво, пам'ятка, цифрова спадщина, мнемологія, Україна.*

**CHURCHLY DECORATIVE AND CEREMONIAL OBJECTS OF THE
UKRAINIANS IN THE DIGITAL HERITAGE: A MNEMONIC FUNCTION**

Oleh BOLYUK

***Abstract.** The author focuses on the mnemonic function of Ukrainian churchly art monuments. Each valuable artifact contains a complex of informative data about a national culture: beliefs, rituals, customs, aesthetics, creative employment and other social activities. Owing to these features, it is possible to understand the historical conditions of the evolution of a phenomenon in the past, objectively perceive its transformations in the present and model the development of the nation's culture in the future. The digital fixation of various information about each discovered artifact will help a researcher to study the chronotope of the artistic phenomenon, in particular the Ukrainians' churchly decorative and ritual objects.*

An important task is to involve objects from private collections in the process of digitization. The author shares his opinion about launching a universal registry of churchly and ceremonial objects.

***Keywords:** churchly art, monument, digital heritage, mnemology, Ukraine.*

ВСТУП

У пам'яткознавстві мнемологія (збереження пам'яті) поряд з херітологією (вивчення спадщини) займає одне з важливих місць [1, с. 49—53; 2, с. 57—60]. Мнемологія позначена особливим завданням, яке відповідає за відтворення відомостей про матеріально-духовну культуру кожного етносу у її предметному та образному еквіваленті. Відповідно поділ на «матеріальність» чи «нематеріальність» кожної пам'ятки — недоречний, оскільки повноцінна інформація про неї можлива у цільному прояві [3, с. 39—63]. Фіксація ціннісних ознак культурної пам'ятки й поповнення знань про неї — основні напрямки мнемології.

Важливо зауважити, що збір такої інформації відбувається не тільки в «експедиційному полі» — первісному середовищі виявленого об'єкту дослідження, а й в архівних, бібліотечних, музейних, науково-дослідних інституціях, де, ймовірно, існують дані про конкретний артефакт. Завдяки нагромадженню знань про культурну пам'ятку, їхню систематизацію у цифровому вимірі можна мати про неї усі детальні відомості навіть після її фізичної втрати [4, с. 168—178]. Тому немає сумніву, що питання збереження ціннісної інформації про будь-який мистецький твір є завжди актуальним, тим паче, якщо йдеться про церковні пам'ятки.

Кожній пам'ятці властива мнемонічність — комплекс сталих властивостей (творчої, технологічної, ідеологічної, світоглядної тощо), нагромадженої від процесу виготовлення до ретрансляції її у особливостях вже готового речового артефакту. Відповідно виріб, окрім широко відомих призначень (від утилітарної до естетичної), містить мнемонічну функцію.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме у храмі впродовж певного часу акумулюються вартісні об'єкти, адже тут представлені якомога кращі взірці творчості. Більшість з них містять історичну, мистецтвознавчу, мистецьку, релігієзнавчу, культурологічну, краєзнавчу, етнографічну та інші цінності. Про це відомо науковцям, музейникам і особам, які нагромаджують церковні твори у приватних збірках. Значна частина колекціонерів уникає афішування змісту своєї збірки, тому вчені не завжди достеменно зорієнтовані, які саме артефакти зберігаються у колекціях. Зрозуміло, що формування приватних колекцій в основному опирається на діяльність «чорної археології» та на її наслідок — «чорний ринок». Такий стан справ перешкоджає повноцінно вивчати релігійне мистецтво загалом, й українські церковні декоративно-обрядові твори зокрема.

Кричущими фактами рясніють новини про знищення церков пожежами, грабунками та недолугими оновленнями храмів, унаслідок чого вартісні твори церковного декоративно-обрядового мистецтва гинуть, їх нищать або перепродують. Подекуди постають нові музейні збірки, навіть, при церквах й монастирях, більшість речових артефактів яких не містять провенансу, оскільки їх вилучення з храмів відбувалося без дотримання усіх необхідних супровідних формальностей.

Впродовж тривалого часу польових досліджень, вивчення літературних

джерел й тематичних сайтів дійшов висновку, що питанню каталогізації творів церковного декоративно-обрядового мистецтва українців практично не надавалося належної уваги. Це стосується особливо тих пам'яток, які знаходяться поза музейним обліком.

Вважаю, що оптимальним, швидким й ефективним виходом із посталої ситуації є розробка дієвої стратегії для формування електронного «Реєстру культурних цінностей етнічної спадщини українців». Саме цифрова спадщина у сучасних реаліях стає пріоритетом у дослідженнях [5, с. 67—92].

Розвідки з означеної проблематики у перспективі передбачають широкий аналіз стану збереження пам'яток на прикладі приватних колекцій. Втім, усі етапи такої співпраці повинні регламентуватися юридично-правовими приписами. Тому обов'язковим завданням є підготовка маніфесту до власників колекцій (насамперед меценатів, колекціонерів, антикварів, симптоматичних збирачів старожитності), у якому би були задоволені усі питання роботи електронного обліку культурних пам'яток з приватних збірок.

Є й слабкі сторони такої форми реєстрації. Необхідно взяти до уваги, що «Реєстр» може стати своєрідним вказівником для діяльності злочинців. У цьому випадку задля безпеки роботи сайту доступ до реєстру буде неможливим без внесення необхідних особистих даних. Йдеться про формування своєрідного міжнародного міждисциплінарного онлайн ресурсу, який містить конкретну тематику зацікавлення — культурні цінності етнічної спадщини українців, серед яких важливе місце займають пам'ятки церковного декоративно-обрядового мистецтва.

ВИСНОВКИ

Постала нагальна потреба обліку усіх вартісних творів церковного декоративно-обрядового мистецтва українців.

У колі спеціалістів необхідно обговорити критерії формування електронного «Реєстру культурних цінностей етнічної спадщини українців», у якому особливе місце займають оцифровані дані релігійних пам'яток.

Потрібно сформувавати маніфест до власників колекцій етнічної спадщини щодо оптимального механізму електронного обліку кожної пам'ятки, яка юридично регулює форму приватної власності.

Розробити онлайн ресурс «Реєстр культурних цінностей етнічної спадщини українців».

Пропонована стратегія передбачає вирішення передовсім двох важливих питань: полегшити вивчення церковного мистецтва й покращити впровадження превентивних заходів стосовно нищення культурної спадщини українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шола Т. Предмет и особенности музеологии. *Museum*. 1987. № 153. С. 49—53.
2. Шола Т. Мосты: музей эпохи глобализации. *Museum*. 2001. № 3. С. 57—60.
3. Smith L. El «espejo patrimonial». Plusiyn narcisistao reflex i ones multiples? *Antipod. Rev. Antropol. Arqueol.* 2011. № 12. С. 39—63. Retrieved from: <http://www.scielo.org.co/pdf/antpo/n12/n12a04.pdf> (Last accessed: 28.05.2020).
4. Болюк О. Колекціонер vs музейник? (на прикладі збиральництва народного вбрання). *Народознавчі зошити*. 2019. № 1 (145). С. 168—178. Doi: <https://doi.org/10.15407/nz2019.01.168>.
5. Приходько Л. Збереження цифрової культурної спадщини — імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Архіви України*. 2019. № 2 (319). С. 67—92.

УДК 7.011.26 «20»

Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень : Випуск 1 / за ред. С. Павлюка, О. Никорак, Л. Герус, О. Козакевич, Т. Куцир. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2021. 130 с. укр., англ.

Збірник наукових праць «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень» присвячений окресленню місця та ролі народного мистецтва в українській культурі та світовому цивілізаційному просторі, збереженню й популяризації етнічних мистецьких надбань, зокрема, у музейних і приватних збірках, використанню народного мистецтва у практиках навчально-виховних закладів, зв'язкам і взаємовпливам народного та академічного мистецтва.

Folk Art of the XXI Century: Actual Research Directions : 1 Issue / Edited by S. Pavliuk, O. Nykorak, L. Herus, O. Kozakevych, T. Kutsyr. Lviv : Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. 130 p. In Ukrainian, English

Scholarly collection «Folk Art of the XXI Century: Actual Research Directions» is dedicated to the location and the role of folk art in Ukrainian culture and world civilization space, preservation and popularization of ethnic artistic heritage, in particular, in the museum and private collections, folk art in educational institutional practices, relationships and interactions between folk art and academic art.

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту народознавства НАН України, протокол № 9 від 1 жовтня 2020 р.

Наукові редактори:

Степан Павлюк, академік НАН України, професор,

директор Інституту народознавства НАН України

Олена Никорак, доктор мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України

Людмила Герус, кандидат мистецтвознавства, завідувач відділу народного мистецтва,

старший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України

Олена Козакевич, кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України

Тетяна Куцир, кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН

Редактори: Олена Козакевич, Тетяна Куцир

Дизайн і технічна коректура:

Тетяна Куцир, Олена Козакевич

ISBN 978-966-02-9817-0

© Національна академія наук України

© Інститут народознавства Національної академії наук України

© Спілка критиків та істориків мистецтва

ЗМІСТ

Секція I. Народне мистецтво у міждисциплінарних дискурсах: історія, теорія, методика, термінологія	6
Герус Л. Репрезентація нематеріальної культурної спадщини засобами видовищних та дозвіллевих заходів (на прикладі Свята хліба)	6
Селівачов М. Народне мистецтво Карпат очима Сергія Маковського (1877—1962)	11
Fedorchuk O. Lemko Beadwork of the XIX—XXI Centuries: Retrospective and Current Trends	16
Болюк О. Церковні декоративно-обрядові твори українців у цифровій спадщині: мнемотична функція	20
Олійник О. Українські гаптовані плащаниці XVIII — початку XX ст.: культурні впливи та стилістичні особливості	24
Гаврилюк А. Проблематика віри, релігії й атеїзму в працях Олексія Селівачова (1887—1919)	30
Федак А. Образи народної міфології в сучасному мистецтві	34
Широка О. Сюжет «Помазання Ісуса миром» у циклах Акафіста Христа та Страстей Христових в українському мистецтві XVII — XVIII ст.	37
Секція II. Місце та роль народного мистецтва у культурному просторі XXI століття: осередки, майстри, художні ідеї	40
Никорак О. Традиційні ткані рушники Західного Полісся: домінантні схеми декору	40
Сом-Сердюкова О. Народне мистецтво Норвегії: діалог традиції з сучасністю	46
Козакевич О. Народне мистецтво в дослідженнях Софії Чехович.	52
Куцир Т. Декор сучасного українського одягу серійного виробництва:	